

Єврей-латифундист. Дивовижна спадщина Мозеса Кіммельмана

Вілла Кіммельмана

У масовій свідомості єврейська історична спадщина зводиться до знаменитого тріо — синагога, містечкова забудова та цвинтар. І вже зовсім унікальна ситуація, коли все село належало єврейському власнику.

На сході Тернопільської області поблизу Гусятин є вельми примітне село Личківці. Насамперед, воно відоме тим, що тут 1848 року з обмілілого Збруча вивудили чотириликого Святовіта — найвідоміше зображення дохристиянського слов'янського божества.

Перша письмова згадка про Личківці датується 1431 роком. Як і в кожному поважному містечку, тут був замок, розібраний на початку XVIII століття (коли припинилися татарські набіги) через непотрібність.

Від замку зберігся фрагмент руїн, ймовірно, частина фундаменту однієї з веж, пристосована під католицьку каплицю. Але на запитання «А де тут у вас замок?», місцеві жителі вкажуть на шпиль вілли з червоної черепиці, що виглядає з-за сусіднього пагорба. Це не більше, ніж відлуння давньої містечкової традиції, коли «штаб-квартиру» місцевої влади мешканці шанобливо називали «замком». До Другої світової війни на території Правобережної України «замками» іноді називали навіть сільради. З огляду на те, що вілла раніше належала місцевому землевласнику, фактично господарю навколишніх земель, визначення «замок» цілком закономірне.

Як відомо, у Речі Посполитій юдеям заборонялося володіти землею, а в Австро-Угорщині цю заборону скасували лише в другій половині XIX століття. Незважаючи на це, серед підданих Франца Йосифа великі землевласники-євреї зустрічалися нечасто. Личківці — дуже рідкісний виняток.

З кінця XIX століття до приходу радянської влади 1939-го власниками місцевих угідь були Кіммельмани. Спочатку Мозес, а після з 1930 року Еміль (за одними даними — син, за іншими — онук). Яскравий факт з огляду на те, що серед попередніх власників містечка були магнати Калинівські та Потоцькі, і не менш знаменитий рід шляхтичів Заборовських.

Вілла в стилі романтичної готики стоїть за високим парканом серед старовинного парку. Вишукані обриси, балкони, балюстради, витончені вікна створюють досконалий і елегантний образ, який не має нічого спільного з традиційною «містечковою» архітектурою. Така вілла цілком доречно виглядала б в аристократичних передмістях Лондона або на південному березі Криму (тут є певна схожість із палацом княгині Гагаріної в Алушті). Проте цей шедевр будувався для Мозеса Кіммельмана, з предками якого ті ж Потоцькі навряд чи б сіли за стіл.

Ще одна «кіммельманівська» визначна пам'ятка стоїть на протилежному кінці села. Поки що вона простоює, але незабаром, кажуть, знову працюватиме. На перший погляд це звичайний водяний млин, яки до Першої світової війни часто будувалися з безліччю «архітектурних витрибеньок». Іноді вони навіть нагадували казкові палаци. Але після війни було не до прикрас, у Личківцях перед нами чистий функціонал.

Млин Кіммельмана

Головна особливість цього млина — усередині, де збереглося діюче обладнання початку 1920-х років, і навіть кілька машин ще поважнішого віку. Основна частина обладнання млина Кіммельмана є продукцією Rolidustria S.A. (Львів) — це дочірнє підприємство німецької компанії Mühlenbauanstalt und Maschinenfabrik vorm. Gebrüder Seck. На жаль, красиві бронзові таблички із зазначенням виробника, які раніше прикрашали кожен машину, згвинтили років десять тому.

Засновником компанії став інженер Вільгельм Сек, а успіху було досягнуто за рахунок розробленої ним роликової системи для поступового перемелювання пшениці. Машини від цього виробника набули великої популярності не тільки в Німеччині, а й у Бельгії, Франції, Англії, Австро-Угорщині, а в 1921 році у Львові відкрилася філія, яка постачала обладнання до млинів Галичини та Волині.

Крім продукції від Rolidustria S.A., на одній із машин можна побачити шильдик фабрики Леопольда Кашпара — знаменитого свого часу чеського виробника обладнання для млинів.

Обладнання млина

Колись на млині діяла ще невелика гідроелектростанція, яка до Другої світової постачала електрику в садибу-замок Кіммельмана та низку інших об'єктів, а після війни — до школи та сільради.

Від ГЕС зберігся тільки мармуровий щиток із рубильниками, схожим на каструлю амперметром та порцеляновими запобіжниками. Навіть через століття цей виріб Polskie zakłady Siemens досі вражає досконалим дизайном та ретельністю виконання. На його тлі розташований поруч радянський електрощиток виглядає вершиною безглуздя.

Водяних млинів у робочому стані залишилося в Україні менше десятка. А з обладнанням такого класу — ще менше. У результаті завдяки діяльності Мозеса Кіммельмана та низці випадковостей, які врятували млин від знищення, ми отримали справжній технічний музей, який здатний стати одним із найяскравіших туристичних об'єктів України.

Текст і фото — Дмитро Полюхович

Автор висловлює подяку директору Гусятинського краєзнавчого музею Тарасу Василюку за «наведення» та можливість потрапити до самого млина